

ВІДГУК

на дисертаційну роботу **Куртого Олега Ярославовича «САМОПІЗНАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 — Гуманітарні науки за спеціальністю 033 — Філософія.

Актуальність теми дисертаційної роботи. Під сильним впливом гуманістичних вимог, що пред'являються до сучасної освіти, значною мірою актуалізуються пошуки нового педагогічного мислення, здатного вивести освітній процес на рівень справжньої духовності. При цьому йдеться зовсім не про впровадження в освітню практику нових матеріально-технічних технологій разом з чиновницько-бюрократичними вимогами, що множаться з кожним роком, але про ефективне використання екзистенційно-персоналістичного дискурсу, який міцно вкоренився у філософської думці. Тому формування нового педагогічного мислення має органічно спиратися на філософське мислення, що ґрунтується на людиномірності як провідної тенденції загальногуманістичної парадигми. У зазначеному контексті суцільний прагматизм і ремісничий підхід до освіти, який як вірус вразив свідомість багатьох учнів і педагогів, повинен поступитися місцем їх відкритості духовним технологіям, в основу яких покладаються екзистенціали та категоріальний апарат, що сформувався на їхньої підставі.

Однією з суттєвих технологій, що забезпечують духовний вимір освітнього та виховного процесу в умовах сучасності, є самопізнання, цінність якого міцно вкоренилася у світовій та вітчизняній філософській думці. Узагальнення практики філософської презентації досвіду самопізнання з органічним впровадженням його ключових аспектів у культуру сучасної освіти становить актуальність представленої дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематики наукових досліджень кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені

Івана Франка в межах комплексної наукової теми «Багатоманітність філософських дискурсів сучасності» та затверджене вченою радою університету (протокол № 3 від 13.10.2021 р.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення.

У **Вступі** переконливо обґрунтовано актуальність теми дослідження, чітко визначено об'єкт, предмет, мету та завдання, основні положення новизни, а також теоретичне та практичне його значення.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження» міститься аналіз ступеню розробки проблеми самопізнання у наукових дослідженнях з урахуванням різноманітних варіантів її презентації. У той самий час відзначається відсутність досліджень самопізнання як глибокого метафізичного сенсу освітнього процесу.

Окрім діалектико-логічного методу, якому віддає перевагу дисертант, зазначено роль феноменологічному підходу, що дозволяє, відповідно позиції Е. Гуссерля, уникнути емпіричну і психологічну редукцію в осмисленні дійсності. Обидві названі редукції усвідомлено обходяться автором, хоча дані емпіричних досліджень та психологічної науки використовуються у тексті, що рецензується. З метою комплексної презентації освітнього процесу у контексті філософської парадигми активно залучено онтологічний, гносеологічний, історико-філософський, герменевтичний методи аналізу об'єкта та предмета представленої дисертації. У реалізації поставлених у роботі завдань викладений методологічний комплекс продемонстрував свою евристичну ефективність.

Особливий інтерес у першому розділі викликає питання категоріальності філософсько-освітнього дискурсу (підрозділ 1.3.). У ньому підкреслюється значення саме категоріальності, яка, на відміну від традиційної постановки питання про категорії наукового дослідження, покликана актуалізувати цінність категоріального мислення як одного з істотних аспектів діалектико-логічного мислення, котре постає фундаментом філософського розуміння дійсності, включаючи культуру освіти.

У **другому розділі** «Зміст концепту "пізнай самого себе" (або самопізнання) в історії світової та вітчизняної філософії» надається ретельний

аналіз презентації дисертаційної проблеми в європейській та українській філософській традиції, починаючи з доби античності до сьогодення. Головна думка цього фрагменту зосереджується навколо намагання дослідити досвід осмислення даної проблеми, що запобігає механічній інформації про погляди на неї з боку певних філософів. Дослідження цього досвіду дозволило авторові з'ясувати деякі уроки щодо розуміння самопізнання. Значення цього процесу виводиться з суто теоретичної площини та розглядається практикою життя за моральними чеснотами в дискурсі «мистецтва життя» («мудро жити»). Одночасно такий погляд не обмежується визначенням цінності пізнання когнітивним актом, а уявляє його в значенні перформативної категорії, що вказує на завдання «турботи про гідність особистості», котре сприяє духовній трансформації людини. Тим самим історико-філософський екскурс у ретроспективу розуміння самопізнання має вигляд у ролі концептуальної підстави для з'ясування дисертаційної проблеми стосовно викликів з боку сучасності.

У третьому розділі «Розуміння освіти як самопізнання у контексті нового педагогічного мислення» конструюється авторська модель нового педагогічного мислення та освіти як культурного горизонту та способу самопізнання. Ця модель передбачає подолання так званого «обчислювального» підходу, який оснований на демонстрації інформації про виробку серед учнів певних знань, вмінь і навичок, які передаються учням від вчителя. Під впливом метафізики М. Гайдеггера в розуміння нового педагогічного мислення дисертантом підводиться онтологічна підстава: мислити значить засвоїти сутність буття. Підкреслюється думка про доцільність заміни турботи лише про фахові показники в освіті стурбованістю про універсальний вимір буття у його вищих духовних проявах, у якому корелюються буття людини з її думкою, що охоплює реальні та ідеальні аспекти людського існування у світі. Замість турботи про інноваційні технології, використання яких вимагає від педагога «соціальне замовлення», пропонується екзистенційний вимір філософії освіти, цінності якої запроваджуються дисертантом. Буття осмислюється загальним простором,

у якому педагог та учні усвідомлюють власне перебування та навчаються гідному проживанню у цієї сфері, створюючи ситуацію спів-буттєвості.

Під впливом некласичної гуманітарної парадигми в дисертації здійснюється відхід від класичної моделі «суб'єкт» – об'єкт» у бік міжсуб'єктних відношень. Це дозволяє піднести статус учнів на рівень суб'єктності в освітньому просторі комунікації, що відкриває можливість до здійснення діалогу між вчителем та учнями, уникаючи монологічності, дискурс якої дуже розповсюджений у традиційних освітніх практиках.

З викладеною обставиною пов'язується ідея «третього» суб'єкту, яким постає культура, що опосередкує відношення між педагогом та учнями в горизонті міжсуб'єктивності освітнього процесу. Зазначена ситуація вказує на актуальність формування у свідомості учнів культурності (але не лише знань про культуру) як універсальної цінності буття людини в життєвому світі.

Звертається увага, що визнання культури як автономного суб'єкту довго заперечувалося сцієнтичним дискурсом та завдяки його усунення некласичною раціональністю стало визнаватися у сучасній гуманітаристиці. Дисертантом підкреслюється думка, що культура не повинна сприйматися переважно як матеріал, що позбавлений суб'єктивності. На його думку уся освіта повинна перетворитися на культуру, а навчання сприйматися суб'єктивним процесом «від початку до кінця». Обґрунтування суб'єктивності культури досягається за рахунок перегляду звичайного сприйняття її головним чином з точки зору сукупності артефактів та цінностей. Без заперечення правомірності цього погляду, автор ставить на центральне місце в культурі значення спілкування як простору міжсуб'єктних стосунків, у якому учасники комунікації звертаються до конкретної особистості у протилежності масової культури, в якій адресат спілкування сприймається у масовості натовпу. У контексті змісту авторської концепції нового мислення висування на пріоритетне місце значення культурності в освітньому та виховальному просторі супроводжується усуненням орієнтації педагога переважно на виробку «фахових компетенцій», який від нього вимагає розповсюджений бюрократичний шаблон.

Перетворюючи освіту на культурний простір, дисертант переміщує основний акцент пізнавального процесу саме на самопізнання, замість орієнтації на пізнання світу та культури. При цьому значення пізнання світу (культури) не відкидається, а розглядається у вигляді кореляції з самопізнанням, а саме: пізнання себе в світі (в культурі), а не світу (включно культури) в абстрагуванні від самості. У даному розділі епістемологічний діапазон світу та культури поширюється до рівня універсальності, враховуючи багатоманітні ситуації їхнього буття, у якому ускладнюється життєвий досвід суб'єкту пізнання. На думку дисертанта поширення та поглиблення власного життєвого досвіду повинно накопичуватися у самопізнанні власної самості у ситуації зла та ворожого оточення. У кожній з багаточисельних ситуаціях самопізнання повинно розглядатися як випробування його суб'єкту на гідність людяності у постаті людини. Одночасно в дусі історико-філософської традиції самопізнання розглядається як активний творчий процес, котрий постає постійним відтворенням себе самого згідно з гуманістичними цінностями.

Усе, що викладено вище, вказує на іншологічність самопізнання, дискурс якої сформувався під впливом філософії Іншого, що отримала широке розповсюдження та глибоко вкоренилася у сучасну гуманітаристику. Постать Іншого викликає потребу пов'язувати пізнавальні акти з формуванням ідентичності. Однак під впливом постмодерністської критики орієнтування людини на пошук ідентичності автором також враховується дискурс розтотожнення як позбавлення проявів розтрощення свідомості особистості у виборі багаточисельних можливостей конституювання самості. Цим самим проводиться думка про характер самопізнання, розуміння якого не обмежується виключно орієнтиром на ідентичність, бо він передбачає її пошук у форматі вибору гідності ідентичності через селективний акт збоку свідомості, який пов'язаний з тягою до розтотожнення у процесі самосвідомості.

У четвертому розділі «Етичний та естетичний виміри самопізнання в освіті» справедлива критика надається так званій «педагогічній сепарації», альтернативою якої пропонується позиція гуманістичного холізму щодо розуміння культури з її галузями моралі та мистецтва. В даному горизонті

здійснюється редукція виховання совісті у площину совістливості, а завдання у галузі етичного виховання моралі – до рівня виховання моральності як універсально-гуманістичної, а не локальної проблеми. Аналогічним чином простежується спроба вивести ставлення до естетичного виховання з локального стану та висловлювати його в дискурсі формування чуттєвого ставлення до оточуючого середовища з притаманним йому культурним змістом. Запропонований підхід обумовлюється поглядом на самопізнання як до узнання себе в зовнішньому середовищі, яким постає культура з її етичним та естетичним вимірами.

У висновках висловлені ключові положення виконаної роботи, які віддзеркалюють мету, завдання та положення наукової новизни, що містять у вступі, а також відповідають змісту поданого до захисту дослідження. Підкреслюється думка про самопізнання як провідного чинника освітнього процесу та нового педагогічного мислення. Звертається увага на необхідність в розумінні пізнання себе не тільки в аспекті визнання горизонту індивідуальної свідомості, а також у широкому просторі культури, в якому здійснюється самореалізація особистості в її екзистенційному вимірі. Важливішою сферою цієї культури вважається система освіти, яка вибрана дисертантом у якості полігону здійснення самопізнання.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, що містяться в дисертації.

Наукові положення дисертаційного дослідження Куртого О.Я. уявляються обґрунтованими, а висновки – самостійними, логічними й закономірними. Зміст дисертаційної роботи охоплює усі ключові аспекти задекларованої теми дослідження. Визначена в вступі мета успішно досягнута, а окреслені завдання дослідження виконані на досить високому рівні філософського осмислення його об'єкта та предмета. Список літератури дає змогу судити про використання у даному тексті досить широкого обсягу джерел, артикуляція яких забезпечує ґрунтовність та аргументованість наукових положень і висновків у дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна виконаної дисертації уявляється у ґрунтовному філософському осмисленні категорії самопізнання та органічному її впровадженні в освітній процес у контексті нового педагогічного мислення. Самопізнання подано як важливішого чинника становлення особистості через пізнання її постаті у світі з боку власної свідомості та свідомості з боку Іншого. Авторська аналітика категорії самопізнання відкриває значну перспективу у з'ясуванні сучасної педагогічної культури з новим педагогічним мисленням.

У цілому у дисертації О.Я. Куртого наукова новизна сформульована переконливо і заперечень не викликає. Головним уроком поданого дослідження доречно визначити пропозицію ефективного варіанту орієнтування філософії на рейки сучасної вітчизняної освіти та виховного процесу, цінності яких збагачуються оригінальними ідеями дисертанта.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Її результати сприяють подальшим розробкам у галузях філософії освіти, екзистенційно-персоналістичної філософії, онтології, епістемології, етики та герменевтики освітньо-виховного процесу. Результати дослідження можуть сприяти виходу сучасної освіти із кризового стану на підставах нового педагогічного мислення.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. Методологічну базу варто доповнити дотриманням автором позиції некласичної раціональності, у парадигмі якої виконано дослідження. Особливо ця ситуація чітко уявляється в обґрунтуванні концепту суб'єктності, що витісняє класичну схему «суб'єкт» – «об'єкт», притаманну сцієнтизму.

2. Також доречно було б до методології долучити аксіологічний підхід, за яким категорія цінності постає однією з ключових категорій філософії освіти. Сам дисертант у висновках до першого розділу пов'язує освіту з ціннісним орієнтуванням, а в підрозділі 3.3 з самопізнанням.

3. Доцільно звернути увагу на феномен критичного самопізнання як на важливий різновид самопізнання особистості. Переважно він містить у релігійній сповідальній літературі, у молитовних текстах. У їхньому змісті

критичне самопізнання означає ретенцію свідомості у простір власного життя людини, що супроводжується актом очищення від негідних почуттів, думок та вчинків. У межах секулярної культури критичне самопізнання замінює адресат надприродного Бога на значення совісті як морального аттрактора. Актуалізація критичного самопізнання будь то в релігійному чи в секулярному дискурсі спрямована на добровільне обмеження власних амбіцій як джерела ворожості та агресивності до Іншого, що надзвичайно розповсюджено в сучасному суспільстві.

4. Певну дискусію викликає авторська конструкція суперечливості між самопізнанням в освіті та простором середовища в підрозділі 3.3. Варто погодитися з думкою Ф.І. Михайлова, на котру посилається автор дисертації, вважаючи простір явищем реально-ідеальної культури, що об'єднує всіх суб'єктів спілкування. Звертається увага, що в даному визначенні простір презентується в єдності реально-ідеальної культури, а не в їхньої розбіжності. Однак автор жорстко поляризує ціннісний смисловий вимір простору на реальний, який складає власно суто інституалізовані форми освітнього простору, та внутрішньо-духовний, який презентує самопізнання. Жорстке протистояння соціалізації персоналізації у тексті дисертації автором позиціонується, навіть, під впливом філософії М. Бердяєва. Але при всій повазі до творчості названого філософа вважається більш доцільним визначити соціалізацію та персоналізацію двома протилежними тенденціями в житті людини, які доповнюють один іншого в загальному процесі її життя.

Заслуговує на увагу демаркація спів-буттєвої від соціально-інституціональної освітньої спільності, яка проводиться дисертантом під впливом цієї ідеї, що висловлюється В.І. Слободчиковим, С.С. Возняком і В.В. Лімонченко. Проте на думку офіційного опонента співвідношення між онтологічним та соціально-інституціональним вимірами освіти більш доцільним уявляється не в горизонті їх суперечливості, а в кореляції, коли зовнішнє середовище визнається ареною випробування самості. Нагадаємо про думку автора в підрозділі 3.2 про самопізнання в орієнтації на Іншого, що передбачає винаходження себе в Іншому та бачення себе очима Іншого.

Випробування самості у зовнішньому світі означає включення свідомістю різних сторін життєвого досвіду у поле освідомлення, що перетворює його в обрій усвідомлення досвіду власного «я» у стосунках із соціальним середовищем, яке вже сприймається не зовнішнім об'єктом, а компонентом суб'єктивності. Зустріч з чужим становиться зустріччю з самим собою у самопізнанні.

У випробуванні самопізнання уявляється регулярним відкриття себе в соціальному іншому та під цим впливом перетворенням власної самості. Ця зустріч вже не вичерпується лише визнанням її онтологічного підґрунтя, як зауважує В.І. Слободчиков. Паралельно з ним варто визначити аналогічний статус соціального середовища як полігону реалізації самопізнання, у якому самість має можливість виокремлювати цінність власне людського в людині від твариноподібних засобів людського існування. Дисертантом висловлюється справедлива думка, що для створення гідного спів-буття потребуються зусилля з боку кожної людини, щоб запобігти можливості потрапити в ефемерну симбіотичну спільність або залишитися у формальній структурі, у якій людина атомізується та знеособлюється. Тому середовище, що відкрито визнається дисертантом ворожим самопізнанню, повинно визнаватися горизонтом творчості, який, за думкою автора, необхідно заповнити цінностями спів-буття з культурою на екзистенційно-персоналістичному фундаменті. Доречно вважати, що в основі висловленої у дисертації даної авторської позиції містить деяке пониження соціального виміру на користь значного підвищення екзистенційно-персоналістичного чинника освіти. З даною позицією варто погодитися, але за умовою визнання значення соціального чинника в інструментальному статусі стосовно екзистенційно-персоналістичних завдань та його очищення від хибних соціальних елементів.

Повнота викладу здобутих результатів

Основні теоретичні положення дисертації висвітлені у 13 наукових публікаціях, серед яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях України (група Б) з філософських наук (з них 3 одноосібні) та 9 публікацій в збірниках матеріалів конференцій.

Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, його наукових праць та Протоколу контролю оригінальності встановлено, що дисертаційна робота О.Я. Куртого виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату. Усі висновки, зокрема, й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані автором особисто. В дисертації не використовувались ідеї, що належать співавторам. Отже, дисертація, згідно з представленими даними та аналізом тексту роботи, відповідає вимогам академічної доброчесності.

Загальні висновки.

Аналіз основних положень дисертаційної роботи дає підставу дійти обґрунтованого висновку про те, що дисертантом зроблено значний внесок у розв'язання низки проблем філософського характеру. Апробація положень результатів виконаної роботи виглядає досить солідною. Подане до публічного захисту дослідження Куртого О.Я. повністю відповідає вимогам до дисертацій відповідної кваліфікації, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія» (галузь знання 03 – Гуманітарні науки).

Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
професор кафедри культурології та
музеєзнавства Харківської державної
академії культури

Георгій ПАНКОВ

Підпис Георгія Панкова засвідчую.
Помічник ректора з кадрових питань
Харківської державної академії культури

Наталія СТОРОЖУК